

ÖMER SEYFETTİN'DE SİYASÎ KÜLTÜRÜN HİCVİ ¹

Yrd. Doç. Dr. Orhan OĞUZ

Mustafa Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
orhanoguz1@gmail.com

Özet

Ömer Seyfettin (1884-1920), II. Meşrutiyet döneminin öncesinde ve sonrasında Osmanlı toplumunda yaşanan gelişmelere tanıklık etmiştir. Yazar, bu gelişmeler üzerine bir aydın olarak düşünmüş ve bir sanatçı olarak fikirlerini eserlerine yansıtmıştır. Bu çalışmada, Ömer Seyfettin'in Efruz Bey romanının ilk bölümünü oluşturan ve müstakil bir eser olarak da okunabilen "Hürriyete Layık Bir Kahraman" adlı hikâye incelenecektir. Hikâye, dikkate değer bir malzeme sunmaktadır: Türk toplumunun önemli değişim dönemlerinden birini, II. Meşrutiyet'in ilanını konu almakta; saray, Babıâli çevresi, Jön Türk hareketi gibi siyasî çevre ve aktörlere değinmektedir. Yaşadığı dönemin siyasî kültürüne yönelik olarak yazarın birçok konuda eleştiriler yönelttiği görülmektedir. Ömer Seyfettin, bu siyasî kültürü yüzeysellik, kişiye tapma, sahte kahramanlar oluşturma ve yalan üzerinden gerçeği kurgulama gibi kavram ve ifadelerle eleştirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ömer Seyfettin, Efruz Bey, siyaset, kitle.

ÖMER SEYFETTİN'S SATIRIZATION TO POLITICAL CULTURE

Abstract

Ömer Seyfettin (1884-1920), had witnessed social progress of pre and post II. Constitutional period. The writer thought over this progress as an intellectual and reflected his ideas to his works as an artist. In this study, "Hürriyete Layık Bir Kahraman" by Ömer Seyfettin will be analyzed. This work is the entrance of his novel Efruz Bey and it also can be read as a short story separately. The story presents remarkable materials about the period: the subject of the story is one of important phases of alteration of Turkish society; and it refers to some important political milieus and actors like Sarai, Babıâli, Jon Turk movement. It can be determined that, the writer has many satirical ideas to the political culture of the period he lived in. Ömer Seyfettin, indicts this political culture for shallowness, cult of personality, formation of fake heroes and construction the reality through falsehood.

Key Words: Ömer Seyfettin, Efruz Bey, politics, mass.

¹ Yüzüncü Yıldönümü Dolayısıyla Yeni Lisan Hareketi Uluslararası Sempozyumunda (11-13 Nisan 2011, Kocaeli) sunulan aynı başlıklı bildirinin gözden geçirilmiş şeklidir.

** A hero deserving of the liberty.

*** The Ottoman palace.

**** Babıâli (the sublime porte) was the central office of Ottoman Empire; the word is used to refer to Ottoman government.

I. Giriş

Bu çalışmada Ömer Seyfettin'in "Hürriyete Layık Bir Kahraman" isimli hikâyesi tahlil edilecektir. Yazarın "Efruz Bey, Fantezi Roman" isimli eseri, Vakit gazetesinde tefrika edildikten sonra 1919 senesinde Vakit Matbaası tarafından basılmıştır. Bu bilgi, romanın kapağında yer almaktadır. Roman, "Hürriyete Layık Bir Kahraman" isimli uzun hikâyeden oluşmaktadır. Hikâye, başlıktan önce "1" rakamı konarak numaralanmıştır. Bu çalışmada, romanın sözü edilen eski harfli baskısı kullanılmıştır.

Çalışmanın başlığında yer alan "siyasî kültür" ifadesiyle siyasette oluşan anlayış, yaklaşım ve alışkanlıklar kastedilmiştir. Çalışmada, hikâyede bürokrasi ve kitle kavramına dair fikirlerden yola çıkılarak, yazarın söz konusu anlayış, yaklaşım ve alışkanlıklara dair eleştirilerinin tespit edilmesi hedeflenmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde hikâyenin konu edindiği dönemin sosyal ve siyasî durumu üzerinde genel hatlarıyla durulacak; Ömer Seyfettin ve hikâyeciliği ile Efruz Bey tipinden kısaca bahsedilecektir. Hikâyenin tahlilinin yapıldığı ana bölümde hikâyenin özeti verilecek; ardından, hikâyedeki hiciv unsuru "bürokrasi" ve "kitle" başlıkları altında ele alınacaktır. Sonuç bölümünde söz konusu hiciv unsuruna dair genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Dönem

Hikâye, II. Meşrutiyet'in ilanını, yani Kanun-ı Esasî'nin yeniden yürürlüğe girişini kapsayan üç günde geçmektedir. Bilindiği gibi Osmanlı Devleti, 19. asrın ikinci yarısından itibaren, Avrupa'da örnekleri görülen bir anayasal monarşi, bir meşrutî idare olma yoluna girmişti. Bunda Yeni Osmanlılar olarak adlandırılan aydınların faaliyetleri kadar Batılı devletlerin müdahaleleri de etkili olmuştur. Bu süreç, 23 Aralık 1876'da, Türkiye'de modern anlamdaki ilk anayasa olarak kabul edilen Kanun-ı Esasî'nin ilanı ile sonuçlanmıştır. Bu anayasayı ilan eden Sultan II. Abdülhamid, iki sene sonra, 1878'de onu askıya alan kişi olmuştur. II. Abdülhamid, 24 Temmuz 1908'de yapılan ihtilal niteliğindeki Jön Türk müdahalesiyle Kanun-ı Esasî'yi yeniden yürürlüğe koymuştur. İttihat ve Terakki, halkı yönlendirme faaliyetleri gerçekleştirmiş, ağır vergilerden kaynaklanan memnuniyetsizlik ve isyanların olduğu bir ortamda halkın siyasî bilinç kazanmasına katkıda bulunmuştur (Kansu, 2002: 65-67).² Bu süreç, Türkiye'de modern siyasetle ilgili çeşitli kavram, terim ve realitelerin ortaya çıktığı ve tartışıldığı bir dönüm noktası olarak işaret edilmektedir: hâkimiyet, parlamento, seçim, temsil, siyasî parti, askerî darbe vs. Meşrutiyet'in yeniden ilanı Türkiye'de "çoğulcu bir siyasî hayat"ın başlangıcı olmuş ve 1908-1913 yılları arasında 13 parti kurulmuştur (Tunaya, 2003: 128). Bunun

² II. Meşrutiyetin ilanına giden süreçte Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde ekonomik sebeplerden kaynaklanan halk hareketleri hakkında bilgi için, Kansu'nun göndermede bulunduğu eserinin (1908 Devrimi, İstanbul 2002, İletişim Yayınları) "1906-1907 Vergi Ayaklanmaları: 1908 Devrimine Giriş" başlıklı bölümüne müracaat edilebilir.

yanında, Meşrutiyetin yeniden ilanıyla başlayan dönem, değişikliklerin kâğıt üzerinde kaldığı ve "hürriyet" özelemlerinin hayal kırıklığına dönüştüğü bir dönemdir (Tunaya, 1999: 35-36). Mahmut Şevket Paşa suikastiyle birlikte siyasal hayattaki çoğulculuk sona ermiş; İttihat ve Terakki'nin hükümeti tam anlamıyla kontrol ettiği, iktidarı tek elde tuttuğu, muhaliflerini sindirdiği ve tasfiye ettiği bir dönem başlamıştır (Tunaya, 1999: 401; Birgen, 2006: 123-124). Bu bakımdan Jön Türkler, "istibdat"la niteledikleri II. Abdülhamid dönemine benzer uygulamalara başvurmakla suçlanmışlardır (Kuran, 2000: 401-403).

İttihat ve Terakki'nin iktidara geldiği II. Meşrutiyet sonrasında milliyetçilik fikrinin kuvvet kazandığı görülür. Ömer Seyfettin, askerî görevi sırasında, Balkanlar'daki savaş ve mücadelelerin içinde bulunmuştur; bu süreç, ondaki milliyetçilik fikirlerinin gelişmesinde etkili olmuştur. Bu etki, onun hikâyelerine malzeme oluşturmuştur (Önertoy, 1992: 74). Ömer Seyfettin'in içinde yer aldığı Genç Kalemler hareketi, milliyetçilik fikrinin kültürel temellerinin atılmasında önemli bir yere sahiptir. Elbette ki bu fikirler, II. Meşrutiyet'le birlikte bir anda ortaya çıkmış değildir; bunların kökenleri Tanzimat döneminin başlangıcına kadar gider (Parlatır, 1992: 88). Ömer Seyfettin'in bu hareket içindeki rolü, bir edebiyat adamı olarak öne çıkmasıdır.

Ömer Seyfettin İttihat ve Terakki'ye katılmasına rağmen, siyasetten ziyade kültür ve sanata ilgi duyar (Cunbur, 1992: 10). O, İttihat ve Terakki'nin nüfuzundan faydalanmadığı gibi partiyi ve liderlerini eleştirmekten de kaçınmaz (Koç, 2008: 122; Çağın, 2008). Bunun yanında onun İttihat ve Terakki'yi hararetle savunduğu, siyasette tek çözüm yolu olarak işaret ettiği yazıları da mevcuttur (Mert, 2004: 176-177). Yazarın güncel siyasete mesafeli duruşu, sosyal gelişmelere ilgi duymadığı anlamına gelmez. Nihayetinde, Cevdet Kudret'in de belirttiği gibi "Osmanlı toplumunun 1908-1920 arasındaki düşünce ve siyaset olayları" yazarın eserlerine yansımıştır (1978: 26). Karpaz, onun hikâyeleriyle "Jön Türk dönemini şekillendiren gerçek olaylar, fikirler ve şahsiyetler arasında paralellik kurmak gayet kolaydır" der (2009: 220).

Efruz Bey Tipi

Cevdet Kudret ve Kavcar, Efruz Bey'i farklı kesimlerden kişilerin bir sentezi olarak tespit ederler: Efruz Bey'i, bütün olumsuz özelliklerin bir araya toplandığı fantastik bir tiptir, o, devrindeki fikir akımlarını ve bunların temsilcilerini kendinde toplar (Cevdet Kudret, 1978: 39; Kavcar, 1984: 372).³ Efruz Bey, sosyal hayatta daima bir karşılığı olması bakımından kalıcı bir örnek olarak kabul edilmektedir (Tuncer, 1999: 108).

³ Ömer Seyfettin'in Efruz Bey tipi hakkında kapsamlı bir tahlil için bkz.: KAVCAR, Cahit (1984). "Ömer Seyfeddin'in "Efruz Bey" Tipi". Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, C: 17, Sayı: 1, s. 359- 375
/ <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/517/6459.pdf>

Romanın tefrika edileceği, Vakit gazetesinde 8-9 Aralık 1919 tarihinde duyurulmuştur. Bu tefrikayla ilgili ilanda romanın beş hikâyeden oluşacağı ve “memleketimize ait bazı tiplerin ve bazı meyil ve itiyadların, sanatkârane bir mübalâğa ile çizilmiş bir karikatürü hükmünde” olacağı belirtilir (Kavcar, 1984: 360). Efruz Bey, ilanda belirtildiği gibi, “mübalâğa ile çizilmiş”tir. Halit Ziya, Ömer Seyfettin’in mizaha yönelişini onun hikâyeciliğinin gelişimi bakımından bir olumsuzluk olarak değerlendirirken, Canip Yöntem bu “mizahperdazlık” yönünün yazara pek bir şey kaybettirmediği, eserlerini sıradanlaştırmadığı kanaatindedir (Yöntem, 1935: 13). Ele aldığımız hikâyedeki mizah ve buna dayalı olarak mübalâğa unsurları, eserin amacına hizmet etmektedir. Denebilir ki bu yolla, mizahın kullanılmasıyla, birtakım kavram ve tipler daha vurgulu ve tesirli bir tarzda hicvedilmektedir. Hikâyeye, yazarın diğer eserlerinde kullandığı ironik unsurları bir araya getirir (Pehlivan, 2009: 55). Bu bakımdan Efruz Bey, çeşitli olumsuzlukların vurgulu şekilde işlendiği bir şahsiyet olmuştur. Bilindiği gibi mizah, hicvin en önemli araçlarından biri olarak kullanılır. Eleştirilerin mizah yoluyla dile getirilmesi, edebiyat adamlarının özellikle baskı dönemlerinde başvurdukları bir yöntemdir.

Efruz Bey, iktidarın farklı yöntemlerle el değiştirmeye doğru gittiği bir dönemin adamı olduğu için önemli bir tiptir. “İstibdat” dönemini yaşamıştır, Meşrutiyet’in yeniden ilan edilmesine şahit olmuştur ve geçmişe bugünden bakıldığında Meşrutiyet’ten Cumhuriyete giden süreci yaşayanlardan biridir. Gittikçe padişahın yetkileri sınırlanmaktadır; Hanedan çevresi ve mensupları dışında kişi veya odaklar da iktidara etki edebilmekte, onun bir parçası olabilmektedir. Bu odakların en önemlisi şüphesiz ki Jön Türklerdir. Mabeynden, Jön Türk karşıtı bir paşanın himayesinde olan Efruz Bey, kendini bir Jön Türk olarak takdim eder. O, kendi çabasıyla iktidar ve mevki sahibi olabileceğini anlamıştır. Bu ihtimal ve imkânda olumsuz bir taraf yoktur. Asıl olumsuzluk, onun bu yolda her türlü değeri bir kenara bırakmasıdır. Bu anlamda o, bir ‘arivist’tir; hedefine ulaşma yolunda her türlü aracı kullanmaya hazırdır.

Efruz Bey, çevresine olumlu özelliklerle görünmeyi önemser. Bu sebeple, sosyal konumu, karakteri ve eğitimi gibi konularda yanıltıcı olmaktan çekinmez. Örneğin Efruz Bey’in eğitimiyle ilgili bilgilerde bir muğlaklık vardır. Diğer konularda olduğu gibi bu konuda da kendisinin çevresine söyledikleri güvenilmezdir; o, Galatasaray’ı ve Mülkiye’yi birincilikle bitirdiğini söyler. Hariciyecilere göre ise Efruz Bey Galatasaray’dan kovulmuştur. Çevresi Efruz Bey’i iyi tanımaz; çünkü o, kendini her zaman farklı takdim eder. Kendisinde olmayan özellikleri varmış gibi gösterir:

“Pek gençti. Pek yakışıklıydı. Pek kibardı. Pek zengindi. Pek alimdi. Pek edipti. Kimin nesi olduğunu kimse bilmiyordu ama herkes onun görünen şekline inanıyor,

ihtramda kusur etmiyordu. Son numara bir moda gazetesinden canlanarak hayata fırlamış canlı bir resim kadar şıktı” (s. 6-7).⁴

Efruz Bey için önemli olan “olmak” değil “olmuş görünmek”tir.

“İlmi, fazlı, kuvveti, kibarlığı, şıklığı, hasılı herşeyi biraz kabuk, biraz renk, biraz boya idi. Neye kıymet verilirse o kıymete sahihten sahip olmaya çalışmaz, o kıymet kendisinde eskiden varmış gibi görünmeye uğraşır, muvaffak da olurdu” (s. 50).

Efruz Bey'e bir dönemin ürünü olarak bakılabilir. Onun hikâyesi incelendiğinde bir döneme ışık tutacak önemli kavramlara ulaşılabilir. Diğer taraftan o, her dönemde görülebilecek bir kişidir. Ömer Seyfettin ona 'kariyerist', 'oportünist', 'arivist' bir insanın taşıyabileceği bütün olumsuz özellikleri yüklemiştir. Bu durum onu tipikleştirir ve kendi döneminin ötesine taşır.

II. Hikâyenin Tahlili

II.1. Hikâyenin Özeti

Ahmet Bey, padişaha yakın nüfuzlu bir paşanın himayesinde Babiâli'de işe girmiş bir memurdur. II. Meşrutiyet'in ilan edileceğini bir gün öncesinden bu paşadan öğrenir. O, ertesi gün kalem arkadaşlarına “hürriyet”in geldiğini söyler; kimsenin durumdan haberdar olmadığını görür. Yeni ortama ayak uydurmak ve fırsattan istifade etmek isteyen Ahmet Bey, Babiâli koridorlarında “Yaşasın Hürriyet!” diye bağırır. İlgi gördükçe kendini tutamaz, oradan dışarıya çıkar. Kısa sürede etrafına önemli bir kalabalık toplanır. Kendisini bir anda kahraman ilan eden halka, bir Jön Türk olduğunu, arkadaşlarıyla birlikte gizli faaliyetler yürüttüklerini, Sulukule'den Yıldız Sarayı'na kadar bir yer altı tüneli kazdıklarını söyler. O, bu tünelden geçip “müstebid” dediği padişahın alınına silahı dayamış ve onun “hürriyet”i ilan etmesini sağlamıştır. Bu arada Ahmet olan ismini değiştirir; bunun müstear ismi olduğunu, asıl isminin “Efruz” olduğunu söyler. Bir anda efsaneye dönüşen Efruz Bey'in bu konumu üç gün devam eder. İttihat ve Terakki Fırkası olaydan haberdar olunca onu araştırır ve “merkez”e çağırıp sorgular. Nihayetinde durumun aslı anlaşılır, Efruz Bey tutuklanır. Efruz Bey'i el üstünde taşıyan halk ise tipki onu bir anda göklere çıkardığı gibi bir anda unuttur.

II.2. Hikâyede Siyasî Kültürün Hicvi

Yukarıda yazarın ele aldığı dönemin, Türkiye'de siyasî kültürün oluşmasında önemli bir dönüm noktası olduğu görüldü. Bu bölümde siyaseti üreten ve

⁴ Ömer Seyfettin'in kaynakçada künyesi verilen “Efruz Bey” romanından yapılan alıntılarda yalnızca sayfa numarası verilecektir.

yönlendiren kişi ve kadroların yetiştiği bir alan olarak “bürokrasi”; bu siyasete muhatap olan ve bunun uygulama alanı olarak da değerlendirilen “kitle” kavramları üzerinde durulacaktır.

Hikâyede, siyasî hareketlerin bir arenası olan bürokrasi değişik düzeylerde hedef alınmıştır; padişaha yakın bir paşadan kalemdeki bir küçük memura kadar çeşitli kişilere farklı seviyelerde yer verilmiştir. Bunun yanında halk, bir kitle olarak tahlil edilmiştir. Bu bölümde, temsilcileri aracılığıyla eleştirisi yapılan toplum kesimlerini ele alınacaktır. Böylece, menfi olarak işaret edilen kavramlar ve siyasî realiteler tespit edilmeye çalışılacaktır.

II.2.a. Bürokrasi

Hikâyede iki küçük memur tipi görülür: himaye edilenler ve sahipsizler. Himaye edilenlerin temsilcisi Efruz Bey'dir. O, gerekli nitelikleri taşımadığı hâlde beklenmedik bir anda, garip bir şekilde kaleme⁵ atanmıştır; görevini de ihmalkâr bir tarzda yapmaktadır. Efruz Bey'in "kalem halkı" olarak takdim edilen iş arkadaşları ise sahipsiz memur kategorisini temsil ederler. Onların tek kaygısı medar-ı maişettir; en büyük korkuları işlerini kaybetmektir. Bu sebeple, etraflarına daima şüpheyle bakarlara, yanlış anlaşılacak bir söz söylememeye ve davranışta bulunmamaya gayret ederler.

Kanun-i Esasî'nin yeniden ilan edilmesi karşısında Efruz Bey, yeni ortama hızla ayak uydururken diğer küçük memurlar korku ve şüphe içinde oldukları için bir şaşkınlık yaşarlar. Yaşadıkları hadisenin gerçek olmayabileceğini, "istibdat" rejiminin bir hilesi, bir senaryosu olabileceğini düşünürler. Bu memurlar, tam anlamıyla sindirilmiş bir kitledir. Efruz Bey "hürriyet" diye bağırduğunda bütün memurlar koridordan kaçıp odalarına girerler.

Efruz Bey'i himaye eden ve "mabeyn"e yakın olan paşa, hariciyeciler ve Efruz Bey'in kalem müdürü; yüksek bürokrasinin hikâyedeki temsilcileri olarak kabul edilebilirler. "Kraldan çok kralcı" bir tavır içinde olan paşa, Kanun-ı Esasî'nin tekrar yürürlüğe girmesine karşıdır; o, statüko taraftarıdır, var olan düzen içinde menfaatlerini daha iyi koruduğu anlaşılmaktadır. Hariciyeciler; yabancılaşmalarının ve Batı hayranlıklarının bir göstergesi olarak kendi aralarında Fransızca konuşan, diğer memurlara tepeden bakan, korkak ve dedikoducu bir memur grubu olarak sunulurlar. Efruz Bey'in "şişman, esmer, fikri son derece mahdut" olarak tanıtılan kalem müdürü, tam anlamıyla işini ihmal eden, hiçbir idealist tarafı olmayan, statüsünü koruma kaygısıyla hep ihtiyatlı bir tutum içinde olan bir memurdur. Örneğin o, "hürriyet"ten konuşulduğunu gördüğünde memurlarını bu konuda uyarır; görevini her bakımdan ihmal eden müdür, memurlarına bu konuda nutuk çeker:

⁵ Osmanlı bürokrasisinde yazışlarının görüldüğü resmi daireye "kalem" denmiştir.

"(...) gazete okumak âdeti olmadığı için tebliği bile görmemişti. "Hürriyet" lafını işitince kızardı. Sonra sarardı. Morardı. Beyazlaşan dudakları titremeye başladı. Ahmet Bey'e yüzünü çevirerek:

- Rica ederim böyle şeylerden bahsetmeyelim, bizim vazifemiz her şeyden mukaddestir! dedi.

Maiyeti kâtipler müdürlerinin ne mükemmel, ne gayyur adam olduğunu zaten bilirlerdi. Onlara da dönerek:

- İşlerinize bakınız, beyler, emrini verdi. Ben amirinizim, benim gibi vazifeperver olunuz. İnsanın en büyük saadeti vazifesinin ihmalsiz icrasıdır!" (s. 12-13)

Kalem müdürü, dönemin bürokrasisi içindeki nepotizmin⁶ belirgin bir örneğidir; o, statüsünü "mabeyne mensup bir adama mensup bir kadının süt kardeşine mensup" (s. 12) oluşuna borçludur. Müdür, Efruz Bey'in himaye gördüğünü düşündüğü için ona diğer memurlardan farklı davranır, kendisiyle "teklifsiz" konuşmasına izin verir. O, Büyükada'da oturur; kaleme her gün gelmediği gibi, uğradığında öğle paydosuna doğru gelir, paydos bitmeden kaleminden ayrılır. Bu yönleri göz önünde bulundurulduğunda, yaptıkları ile memurlarına söyledikleri arasındaki çelişki, tam bir ironik durum teşkil eder.

Ömer Seyfettin; millî bir siyaset ve yönetim anlayışının taraftarıdır. Bunun bir yansıması olarak hikâye boyunca anlatıcı, Osmanlılığa cephe alır, azınlıklarla ve diğer milliyetlerle ilgili fikirlerini iğneleyici bir tarzda ifade eder:

"Hiçbir milliyeti benimsemeyen yerli İstanbullular Rumların, Arapların, Arnavutların, Yahudilerin, Kürtlerin, Bulgarların, Ermenilerin boğazlarına atıldılar, hepsini öpmeye başladılar. Yüzbinlerce öpücüğün şapırtısından hâsıl olan büyük bir şakırtı bütün havayı sarsıyordu" (s. 67).

Bu satırlarda, "yerli İstanbullular"ın milliyetsizliğine yapılan vurgu önemlidir.

"Efruz Bey'in arabasına, "bila tefrik-i cins ü mezhep" bütün insanlar koşuldu" (s. 68).

Burada değişik unsurları bir araya getiren durum, temelleri olmayan sıradan bir heyecan ve bir menfaat olarak işaret edilir. Ömer Seyfettin'in yaptığı, bir bakıma, menfaate dayalı siyaset anlayışının karşısına milliyete dayalı siyaset anlayışının bir alternatif olarak konmasıdır denebilir. Yazarın bu fikri diğer eserlerinde de görülebilir. Yazar, Osmanlılığın yalnızca Müslüman Türkler arasında itibar gördüğünü, buna karşılık diğer etnik köken ve dine mensup insanlarda bir tesir uyandırmadığını düşünür ve bunu hikâyelerinde örnekendirir (Çağın, 2008). Örneğin *Ashâb-ı Kehfimiz* romanı, II. Meşrutiyet'e yönelik eleştiriler içerir. Bu eserde yazar "unsurlar arasında ittifadın mümkün olmadığı" tezini işler (Koç, 2005: 263).

⁶ Nepotizm; akraba ve yakınlarla iltimas gösterilmesi demektir.

II.2.b. Kitle

Hikâyede “cumhur” diye de anılan halk, en çok bağırmanın peşinden giden, kolay manipüle edilebilen, yönlendirilebilen, kendisine sunulanı sorgulamayan bir kitledir. Halk; cahildir, “istibdat” rejimi karşısında ürkektir, fakat bir anda galeyana gelip en cesaret gerektiren işlere girişebilir. Bu anlamda hikâyede kitle psikolojisine yönelik çözümlerinin olduğu görülür. Alangu, bu çalışmanın konusu olan hikâyenin Türkiye’deki “yaygın kitle psikolojisini belirleme[k]” amacıyla olduğunu belirtir; hikâye, “Meşrutiyet’ten bu yana kalabalığın coşturulması, sokak hareketlerinin halka değinen alt mekanizmasının nasıl işlediği” konusunda bir fikir vermektedir (1968: 481). Bilindiği gibi, Jön Türkler, kitleleri yönlendirme çabasında olmuşlar, geniş bir katılım gerektiren boykot ve miting gibi faaliyetler düzenlemişlerdir (Arai, 2003: 78). İttihat ve Terakkî’nin bu faaliyet biçimiyle ilgili düşüncelerin, partinin mensubu olan Ömer Seyfettin’in hikâyelerine yansması tabiidir.

Efruz Bey’in uydurduğu inanılması zor olaylara herkes inanır. Örneğin o, kendisinin fikriyle Jön Türkler olarak Sulukule’den padişahın sarayına giden bir tünel kazdıklarından söz eder. Herkes buna inanırken, ertesi gün gazeteler bu tünelin haritalarını basıp ek şeklinde verirler. Tünelin güzergâhındaki arsalar değer kazanır.

Efruz Bey’in peşine takılan kitlenin içinde yalnızca sıradan vatandaş yoktur. Bunlar içinde çeşitli okulların öğrencileri ve değişik meslek grupları da vardır. O, büyük meclis salonuna girdiğinde etrafına müsteşarlar, müdürler ve şura-yı devlet azaları da toplanır. Tünelle ilgili uydurduğu hikâyeye inanılması örneğinde görüldüğü gibi Efruz Bey kültürünün oluşmasına basın da hizmet eder; hatta yabancı şirketler ve diplomatlar da ona inanırlar. Böylece birçok sosyal ve siyasî dinamiğin etkisiyle bir sahte kahraman yaratılmış olur. Bu durum, Efruz Bey’in peşine takılan kitlenin gittikçe kalabalıklaşması anlamına gelir. O, türedi bir kahramandır; bunun en önemli göstergelerinden biri de “Ahmet” olan ismini inkâr etmesi, bunun “teşkilat”taki müstear ismi olduğunu söylemesidir. O, bunun yerine uzun çabalar sonucunda bulduğu ve daha önce kullanılmadığına hayret ettiği “Efruz” ismini seçer.

Efruz Bey etrafında oluşan “hürriyet kahramanı” kültü, hemen efsanelerle beslenir. Yukarıda belirtildiği gibi Efruz Bey, halka dayanarak iktidar olunabilecek bir sürece giden bir dönemde yaşamıştır. Ne var ki halk, yaygın ifadesiyle, “henüz buna hazır değil”dir. Hemen Efruz Bey’le hanedan arasında bir bağlantı kurulur. Onun “Sultan Murat’ın hapisneden kaçıp ismini değiştirerek yaşamış bir şehzadesi”(s. 68) olduğu söylentisi yayılır.

Hikâyede kitle psikolojisine dair gayet önemli bir tespit de, bir anda gelişen bu efsanenin yine bir anda yalana dönüşmesidir: kitle, çabuk kandığı gibi çabuk “ayılır”. Anlatıcı, Efruz Bey’in bunu bilmediğini belirtir:

“O ‘cemiyyet’in de ‘fert’ gibi, belki fertten ziyade hayalperver bir isterik olduğunu bilmezdi. Fertlerin inanamayacağı ne kadar kaba yalanlar vardı ki, cemiyyet bunlara hemen kapılır, fakat... fakat çabuk ayılır; hayali, fertten çabuk inkisara uğradı” (s. 50).

Burada toplum, kişiyle mukayese yoluyla tahlil edilmektedir. Hikâyede bu yöndeki ifadeler, metnin belli psikolojik ve sosyolojik gözlem ve tespitler üzerine bina edildiğini göstermektedir.

Efruz Bey’in sözlerini sorgulayan Köse Mümeyyiz’in sesi oldukça kısık kalır. O; kitle içindeki sorgulayan, soru soran, karşı çıkan kişileri temsil eder. “Çekirdekten yetişme tam bir Babiâli mahsulü”(s. 7) olarak tanıtılan Köse Mümeyyiz’in fizikî bakımdan Efruz Bey’den daha ayrıntılı bir şekilde verildiği görülür. Onun, “sıska sarı elleri”(s. 8) ve Abdülhamit’e göndermede bulunularak, “şahane bir burnu”(s. 8) olduğu belirtilir; üstünde bir “eski buruşuk İstanbullu”(s. 8) vardır ve “gümüş gözlüğü”nü “kırmızı çuha kılıfı”nda (s. 9) taşır.

Efruz Bey, hürriyet adına ortaya çıkmasına rağmen, Köse Mümeyyiz’in mantığı esas alan sorularını tehditlerle savuşturur; onun sesini bastırır. Köse Mümeyyiz, Jön Türkler’in on bin altı yüz üyesinin olduğunu, bu sebeple Efruz Bey’in dediği gibi toplanıp kongre yapacakları bir ahır olmadığını, rakamda bir yanlışlık olabileceğini söylediğinde Efruz Bey buna hiddetle cevap verir; herkesi temsil edecek iki kişinin bile kongreyi düzenlemesinin mümkün olduğunu söyler:

“Mümeyyiz sararan yüzünü ekşiterek güldü. Cevabın fatinliğinden yumuşamıştı:

- Zaten dinlemek, anlamak için soruyoruz.

- Hayır, siz asla hürriyete alışamayacaksınız. İtirazı, suali bırakınız. Yoksa sizi deminki münasebetsiz kapıcı gibi dışarı attırırım. Hem kapıdan değil ha...

İcraattan hoşlanan salondakiler merakla sordular:

- Kapıdan değilse nereden, nereden attıracaksınız?

-Pencereden, evet... pencereden! Altı yedi metrelik bir yükseklikten avluya atılınca itirazın ne demek olduğunu anlar. Hürriyet serbestlik demektir. Kanûn-ı Esâsî demektir. Buna ait bir söze itiraz etmek ‘istibdat’ cinayetinden başka bir şey değildir. İstibdadın cezası bütün hür milletlerde birdir.

- Nedir? Nedir? diye bağıştıılar.

- İdam!

Ses seda kesildi. Bütün salonun üstünde bir ölüm havası dalgalandı. Köse Mümeyyiz daha beter sarararak önüne baktı. Dışarı kaçacak bir yol yoktu” (s. 22-23).

Görüldüğü gibi Efruz Bey, onu ölümle tehdit eder; bu, uydurduğu yalanı korumak uğruna neleri yapabileceğini göstermesi bakımından önemli bir diyalogdur. Efruz Bey, hürriyet namına hürriyeti gaspeder. Bu diyalogdan sonra Köse Mümeyyiz, ona soru sormaktan çekinir; “sualini karnına indir[ir]” (s. 24).

Anlatıcı, Köse Mümeyyiz’i “cumhur” dediği kitleden net bir şekilde ayırır:

“Cumhur... bu dinleyen, dinleyerek susan yığın, asla Köse Mümeyyiz gibi rakama ehemmiyet vermiyor, “zaman, mekân” umdeleriyle düşünmüyordu; en atmasyon vakaları, en esassız bir masalı en büyük bir hakikat gibi dinleyip inanmak istidadını haizdi” (s. 25).

Burada kitleye atfedilen özelliklerin tam tersi, Köse Mümeyyiz’in özellikleri olarak sıralanabilir. Efruz Bey, kitlenin coşkulu ve hesapsız kalbi; Köse Mümeyyiz ise mantıklı kafasıdır.

III. Sonuç

Bu çalışmanın konusu olan hikâyede Ömer Seyfettin; siyaset üreten, siyasî ortamı yönlendiren kadrolar ile bu siyasetin hem muhatabı hem uygulama alanı olan kitle hakkında önemli fikir ve tenkitler ortaya koymuştur. Türkiye’de modern anlamda siyasî kültürün oluştuğu dönüm noktalarından birinde geçen bir olayı anlatan hikâye, bu bakımdan önemlidir. Hikâyede bürokrasinin ve kitlenin siyasî gelişmeler ve sosyal dönüşüm içindeki pozisyonu ve psikolojisi irdelenmiştir. Bu çerçevede yazarın, yaşadığı dönemde oluşan siyasî kültüre yönelik olarak yüzeysellik, kişiye tapma, sahte kahramanlar oluşturma ve yalan üzerinden gerçeği kurgulama gibi kavram ve ifadelerle anlatılabilecek tenkitler yönelttiği görülmektedir. Bu tenkitler sonucunda, bürokraside menfaate odaklanmış yüksek memurlar ile sindirilmiş küçük memurlar olduğu görülürken; halk ise her an manipüle ve provoke edilmeye hazır, bilinçsiz bir kitle imajıyla ön plana çıkmaktadır. Bu ortamda Efruz Bey gibi ‘sahte kahraman’lar yükselir ve aynı hızla ortadan kaybolurken, Köse Mümeyyiz gibi akli ve mantığı esas alan kişilerin sesi kısılmaktadır.

Kaynakça

Alangu, T. (1968). *Ömer Seyfeddin, Ülkücü Bir Yazarın Romanı*. İstanbul: May Yayınları.

Arai, M. (2003). *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Birgen, M. (2000). *İttihat ve Terakki’de On Sene*. Hazırlayan: Zeki Arıkan. İstanbul: Kitap Yayınevi.

Cunbur, M. (1992). “Ömer Seyfettin’in Hayatı ve Eserleri”. *Doğumunun Yüzüncü Yılında Ömer Seyfettin*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu - Atatürk Kültür Merkezi, s. 1-18.

Çağın, S. (2008). "Fikir Akımları Karşısında Ömer Seyfettin". *Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu*. Erzurum, 24-27.04.2008.

Kansu, A. (2002). *1908 Devrimi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Karpat, K. H. (2009). "Sosyal Ortam ve Edebiyat: Ömer Seyfeddin'in (1884-1920) Edebî Eserlerinde Jön Türk Döneminin (1908-1918) Yansıması". *Osmanlıdan Günümüze Edebiyat ve Toplum*. İstanbul: Timaş Yayınları, s. 189-220.

Kavcar, C. (1984). "Ömer Seyfeddin'in "Efruz Bey" Tipi". *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. C: 17, 1, 359- 375. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/517/6459.pdf> (Erişim Tarihi: 12.10.2010)

Koç, M. (2005). *Türk Romanında İttihat ve Terakki*. İstanbul: Temel Yayınları.

Koç, M. (2008). "Ömer Seyfettin'in Eserlerinde II. Meşrutiyet ve İttihat ve Terakki". *Bilig*. Güz 2008, 47, 121-146. <http://yayinlar.yesevi.edu.tr/files/article/202.pdf> (Erişim Tarihi: 13.10.2010)

Kuran, A. B. (2000). *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Ömer Seyfettin (1919). *Efruz Bey, Fantezi Roman*. İstanbul: Vakit Matbaası.

Önertoy, O. (1992). "Ömer Seyfettin'in Milliyetçilik Düşüncesi". *Doğumunun Yüzüncü Yılında Ömer Seyfettin*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu - Atatürk Kültür Merkezi, s. 73-85.

Parlatır, İ. (1992). "Genç Kalemler Hareketi İçinde Ömer Seyfettin". *Doğumunun Yüzüncü Yılında Ömer Seyfettin*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu - Atatürk Kültür Merkezi, s. 87-111.

Pehlivan, M. (2009). *Ömer Seyfettin'den Oğuz Atay'a Türk Öykücülüğünde İroni*. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.

Tunaya, T. Z. (1999). *Türkiye'de Siyasal Partiler, Cilt 1 İkinci Meşrutiyet Dönemi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Tunaya, T. Z. (2003). *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938) Kanun- Esasî ve Meşrutiyet Dönemi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Tuncer, H. (1999). "Edebiyat Sosyolojisi Açısından Ömer Seyfettin'in "Piç – Hürriyet Bayrakları" ve "Mehdi" Hikâyelerine Kısa Bir Bakış". *Edebiyat Araştırma ve İncelemeleri*, (ayrıca: 50. Yıl Türkçülük Armağanı, İzmir, 1994, s. 209-215). İzmir: Akademi Kitabevi, s. 103-108.

Yöntem, A. C. (1935). *Ömer Seyfeddin, Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi.